

Je Maintiendrai

de geschiedenis van een krant in oorlogstijd

juni 2014

UNIVERSITEIT UTRECHT

FACULTEIT GEESTESWETENSCHAPPEN

LIZANNE GILLE (3838579)

OSIII: NEDERLANDS VERZET TIJDENS DE DUITSE BEZETTING

O. L. V HELEN GREVERS

INHOUDSOPGAVE

HOOFDSTUK 1 INLEIDING	4
HOOFDSTUK 2 EEN KRANT IN OORLOGSTIJD	6
2.1 ONGEWAPEND VERZET	6
2.2 DE LEGALE PERS EN DE ILLEGALE PERS	8
2.2.1 DE LEGALE PERS	8
2.2.2 DE ILLEGALE PERS	10
HOOFDSTUK 3 DE ORGANISATIE VAN JE MAINTIENDRAI	15
3.1 EEN KORTE GESCHIEDENIS	15
3.2 DE REDACTIE	16
3.3 INVAL OP DE NEUDE	18
HOOFDSTUK 4 DE IDEOLOGIE VAN JE MAINTIENDRAI	20
4.1 NEDERLANDSE UNIE	20
4.2 SPREEKBUIS	21
4.3 TUSSEN DE REGELS DOOR	22
4.3.1 EEN NIEUW PARTIJENSTELSEL	22
4.3.2 WAARIN WIJ EEN ZIJN	24
4.3.3 SOCIALISME ALS BAKERMAT	24
4.4 EINDE VAN DE UTOPIE	26
HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE	27
BIBLIOGRAFIE	28

1. INLEIDING

‘Wij zijn in Nederland van verschillende religie en overtuiging. Maar gezamenlijk staan wij op de grondslag van ons Nederlandschap. Gezamenlijk willen wij tot iedere prijs leven in een sfeer van onderlinge eerbied, van eendracht en verscheidenheid, door de erkenning van een gezamenlijke taak, een roeping tot gerechtigheid.’¹

Het bovenstaande citaat komt uit *Je Maintiendrai* uit maart 1945. Het betrof een extra uitgave die speciaal was geproduceerd om culturele vraagstukken aan de kaak te stellen. Volgens *Je Maintiendrai* waren de culturele instituten zoals scholen en musea van groot belang om de natie op de been te houden. Zij doen dan ook in deze uitgave een direct beroep op de positie van onder andere onderwijzers, leraren, hoogleraren, jeugdleiders en kunstenaars. Dit citaat weet de essentie van het werk van *Je Maintiendrai* kort en bondig samen te vatten.

Je Maintiendrai was één van de vele verzetskrantjes die tijdens de bezetting werden uitgegeven in Nederland. De illegale pers had een aanzienlijk grote rol in Nederland. Om deze reden zijn er na de oorlog verschillende werken verschenen over de rol van de illegale pers in het verzet. Naast bepaalde overzichtswerken verschenen er ook biografieën over specifieke bladen of personen die betrokken waren bij de illegale pers. Het grootste overzichtswerk werd geschreven door de Nederlandse journaliste Lydia E. Winkel. De eerste druk van *De ondergrondse pers 1940-1945* kwam uit in 1954. Lydia Winkel zag het als haar taak om te achterhalen waarom er zoveel verschillende verzetskranten ontstonden in vijf jaar tijd. Sommige groot, andere klein, regionaal of lokaal, particulier of grootschalig. Verzetskranten waren er in alle soorten en maten. Wat zorgde ervoor dat Nederlanders hun handen ineensloegen om het illegale woord te verspreiden?

Door het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) werd er al voor de bevrijding een oproep gedaan om complete oplages van verzetskranten bijeen te brengen. Verschillende bladen kwamen zo bij het RIOD (het huidige NIOD) terecht, die destijds overladen werd door verscheidene uitgaven van zowel grootschalige als particuliere bladen. Het RIOD had in 1954 omstreeks 50.000 verschillende uitgaven in het bezit, afkomstig van circa 1200 illegale bladen die tijdens de Tweede Oorlog werden gepubliceerd.² Het overzichtswerk van Winkel bleef hiermee elke editie maar groeien. In de derde uitgave van 1989 behandelde het werk maar liefst 1300 verzetskranten, dat waren er 100 meer dan in de eerste druk van 1954.

Het werk van Winkel bestaat uit een hele rij opsommingen en namen maar geeft ons weinig informatie over de achtergrond van de verschillende verzetskranten en bladen. Er is weinig te lezen over de motieven of de relaties tussen de mensen die actief waren in de organisatie van verzetskranten. Wie zorgde ervoor dat een krant werd geschreven, gedrukt en verspreid? Hoe kon een blad aan de juiste informatie komen en wie bepaalde wat wel of niet werd gepubliceerd?

In dit onderzoek ga ik kijken hoe de organisatie van de illegale pers in elkaar stak. Ik neem hierbij de krant *Je Maintiendrai* als case-study in de hoop meer inzicht te verkrijgen in de achtergrond van een verzetskrant. Ik wil bekijken of de verzetskrant *Je Maintiendrai* kon bestaan bij de gratie van een sociaal netwerk

¹ NIOD, 249,1224, Illegale pers – *Je Maintiendrai*, a2, 5^e jaargang No. 14 (74), maart 1945, 1.

² L. E. Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945* (Amsterdam 1989) 7.

dat al voor de oorlog bestond.

In dit onderzoek zal ik gebruik maken van de archieven die in het NIOD beschikbaar zijn. De archieven die ik ga gebruiken in mijn onderzoek zijn *Illegale drukkerijen*, *Illegale pers* en het archief van *Je Maintiendrai* zelf. Verder zal ik gebruik maken van secundaire literatuur om het belang van de illegale pers in een groter perspectief te zien. Dit zijn Nederlandse werken van onder andere Lydia E. Winkel, Hans van den Heuvel, Bob de Graaff, Gerard Mulder, R. Boltendal, René Vos, P. Hagen, Loe de Jong, De Roever, Eddy de Roever en A.A. Klumper. Ik zal in het bijzonder gebruik maken van het werk van de Franse historicus Jacques Sémelin. Hij deed vooruitstrevend onderzoek naar de invloed van ongewapend verzet.

In het eerste hoofdstuk zal ik een overzicht geven van de rol van de illegale pers in oorlogstijd. Met behulp van bovenstaande auteurs zal ik een kader schetsen waarna ik uitgebreider in ga op de organisatorische factoren achter een verzetskrant. Centraal staat de vraag wat de invloed was van de illegale pers binnen de Nederlandse samenleving en het verzet.

In het tweede hoofdstuk zal ik mij nader toespitsen op de organisatie van *Je Maintiendrai* en het ontstaan van de verzetskrant. Het is belangrijk om de achtergrond te achterhalen van de verschillende verzetsmensen en te onderzoeken welke relatie zij tot elkaar hadden. Zij vormden namelijk gezamenlijk het fundament van de redactie, de identiteit van een verzetskrant werd grotendeels gevormd door de ontstaansgeschiedenis van een krant.

In het derde hoofdstuk zal ik gaan proberen deze identiteit te achterhalen. Ik wil hierbij gaan kijken wat de krant anders maakte dan andere verzetskranten en welke visie en/of ideologie de redactie had gedurende de bezettingstijd. Deze visie is grotendeels afhankelijk van de achtergrond van de redactie en de nationale tendens in de tijd waarin deze werd uitgegeven.

2. EEN KRANT IN OORLOGSTIJD

Gewapend verzet in de Tweede Wereldoorlog was niet per definitie gevaarlijker of functioneler dan ongewapend verzet. Het is een mythe dat de echte verzetsheld met een geweer in de hand de bezetter overmeesterde of dat je alleen van verzet kan spreken wanneer er militair wordt opgetreden. Het ongewapende verzet is een thema dat vaak buiten beschouwing wordt gelaten wanneer wij het hebben over de helden van onze oorlog. In dit hoofdstuk wil ik laten zien op wat voor manier de illegale pers een rol speelde in het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog.

2.1 Ongewapend verzet

Zoals gezegd is het ongewapend verzet van de Tweede Wereldoorlog een onderbelicht thema. Er is in de historiografie over het verzet opmerkelijk weinig te vinden over het ongewapend verzet. Het is daarom niet voor niets dat het werk genaamd *Unarmed Against Hitler: Civilian Resistance in Europe 1939 – 1943* van de Franse historicus Jacques Sémelin als een belangrijk werk wordt gezien. In de inleiding van dit boek wordt duidelijk dat ongewapend verzet een problematisch begrip is. Een belangrijk kenmerk van het verzet tegen het Nazi regime was de grote overlapping tussen ongewapend en gewapend verzet.³ Sémelin keek naar de rol die de burgerlijke gemeenschap innam in haar eigen bescherming tegen de bezetter. Dit was voor elk land verschillend. De ontwikkeling van het burgerlijk verzet hing af van verschillende factoren. Aan de ene kant moest er in een samenleving voldoende sociale cohesie bestaan om gezamenlijk in verzet te komen. Wanneer je als burger ervoor koos om het ongewapende verzet in te gaan maakte je de keuze je leven op het spel te zetten voor een hoger sociaal doel, de bescherming van de samenleving. Het was een vorm van opoffering die mensen makkelijker bereid waren te maken in een groep waarmee ze zich verbonden voelden.⁴ Soms werd deze sociale cohesie in de hand gewerkt door de bezetter zelf. Sémelin laat zien dat de mate van agressie en vorm van de bezetting grote invloed had op de sociale samenhang. Wanneer de bezetter met hardere hand ging onderdrukken sloeg de bevolking sneller de handen ineen om zichzelf te weren tegen deze repressieve macht. Door sterke onderdrukking verscheen de bezetter sneller ten tonele, de bevolking kwam tot de conclusie dat er moest worden ingegrepen.⁵

Aan de andere kant speelde de nationale politiek ook een grote rol op de wijze waarop de bevolking in verzet trad. De mate waarin een staat collaborerde had grote invloed op het ontstaan van een collectief verzet vanuit de samenleving. De politieke keuze om niet te willen samenwerken met de bezetter kon een stimulerende factor zijn voor het burgerlijk verzet om op gang te komen. Anderzijds werkte de politieke samenwerking ook averechts; bij een collaborerende regering verslaptte de wil van de samenleving om in het verzet te treden. Het collectief verzet zou zich niet alleen staande moeten houden tegenover de macht van de bezetter maar tevens ook tegen de wil van de eigen regering.⁶

³ J. Sémelin, *Unarmed Against Hitler: Civilian Resistance in Europe 1939 – 1943* (Londen 1993) 2.

⁴ Sémelin, *Unarmed Against Hitler*, 64.

⁵ Sémelin, *Unarmed Against Hitler*, 85.

⁶ Sémelin, *Unarmed Against Hitler*, 60.

De rol van de bezetter in een land had dus grote invloed op de mate van (ongewapend) verzet. Dit is belangrijk om in het achterhoofd te houden wanneer wij gaan kijken hoe het verzet in Nederland tot stand kwam. In de bezette landen, waaronder Nederland, zorgde de Duitse bezetter er eerst voor dat er orde en veiligheid hersteld werd. Hitler probeerde aan het begin van de oorlog zoveel mogelijk samen te werken met lokale overheidsorganen om zo weinig mogelijk wanorde te scheppen.⁷ De Duitsers zagen de Nederlanders als een mede Germaans volk dat niet zozeer alleen moest worden uitgebuit maar ook genazificeerd. De nazificatie moest doordringen in zowel het politieke als maatschappelijke leven. Verschillende Nederlandse historici, zoals Dick van Galen Last, Chris van der Heijden en Bob de Graaff, omschrijven waarom het verzet in Nederland pas laat op gang kwam.

Tussen mei 1940 en februari 1941, net na de bezetting, was er vooral sprake van 'opportunistische accommodatie'.⁸ Nederland ging zich aanpassen aan de nieuwe Duitse orde, in de regel was het Nederlandse volk gezagsgetrouw en ging confrontatie uit de weg.⁹ Volgens Chris van der Heijden legde het grootste deel van de Nederlandse bevolking zich aanvankelijk neer bij de toestand tijdens de bezetting; *'Men zoekt een compromis of draait zich af – en als dit laatste evenmin mogelijk is, buigt men het hoofd en verkiest de "lieve" vrede boven de boze oorlog'*.¹⁰ De Nederlanders lieten hun ongenoegen blijken met behulp van symbolisch verzet. Voorbeelden hiervan zijn het dragen van een oranje lucifer in het knoopsgat of het gebruik van het woord 'OZO' (Oranje Zal Overwinnen).¹¹ Er ontstond een bepaalde verzetssymboliek; veel woorden en kreten kregen een nieuwe betekenis, de nationale kleuren werden belangrijker als voorheen. Van der Heijden constateert: *'Alles kreeg betekenis. Zelfs het woordje "hallo" kon als een daad van verzet opgevat worden.'*¹² In deze tijd zien we een aantal verzetsbewegingen ontstaan maar deze werden al snel door de Duitsers opgespoord. Het verzet was veelal kleinschalig en zoals gezegd, voornamelijk symbolisch.

Van der Heijden en Van Galen Last kunnen deze accommodatie verklaren door een aantal oorzaken. Ten eerste was de Nederlandse bevolking van nature gezagsgetrouw en had ze een groot vertrouwen in het overheidsapparaat. Ten tweede merkte Van der Heijden op dat Nederland een groot gebrek aan oorlogservaring had. Ten derde kunnen beide historici de passiviteit van het Nederlandse volk verklaren door het feit dat de oorlog relatief gematigd verliep in het land en dat de voedselsituatie voor een lange tijd gunstig was.

Pas in 1944 kreeg Nederland pas een groot probleem met de voedselvoorziening, er was sprake van een Hongerwinter. In Frankrijk en België was dit een ander verhaal, zij hadden al eerder een minder gunstige economische situatie. Daarbij had Frankrijk een tekort aan ruim 400.000 landbouwwerkers, dat werd veroorzaakt door het grote aantal krijgsgevangenen.¹³ Bob de Graaff maakt in zijn artikel *Collaboratie en verzet* een vergelijking tussen het verzetswerk in Frankrijk, België en Nederland. Het verzetswerk in Nederland was veel minder grootschalig dan in Frankrijk en België, daarnaast kwam het relatief laat op gang. Het gewapend verzet

⁷ Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 6.

⁸ D. van Galen Last, 'The Netherlands', in: Bob Moore (eds.), *Resistance in Western Europe* (Oxford, 2000) 193.

⁹ Van Galen Last, 'The Netherlands', 195.

¹⁰ C. van der Heijden, *Grijs Verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2002) 287.

¹¹ Van der Heijden, *Grijs Verleden*, 271.

¹² Van der Heijden, *Grijs Verleden*, 272.

¹³ B. de Graaff, 'Collaboratie en verzet. Een vergelijkend perspectief', in J.P.B. Jonker (eds.), *Vijftig jaar na de inval: geschiedschrijving en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam, 1985) 98.

had tevens in Nederland een veel minder grote betekenis dan het ongewapend verzet. De gelimiteerde uitvoer van landbouw- en vleesproducten die door Nederland naar Duitsland werden gezonden hadden weinig invloed op de voedselvoorziening.¹⁴ Het gematigde karakter van het verzet in Nederland kon volgens De Graaff dus deels verklaard worden door een geringe economische schade. Een andere factor die ervoor zorgde dat verzet uitbleef, is de ongunstige ligging van Nederland ten opzichte van Engeland. Pas twee jaar na het begin van de oorlog wisten de eerste illegale bladen de regering in Londen te bereiken. Daarnaast had de elite aan het begin van de oorlog grote zeggenschap op het verzetsleven en de communistische partij was in vergelijking tot België of Duitsland vele maten kleiner.¹⁵

2.2 De legale pers en de illegale pers

In de dagen na de Duitse inval werd de Nederlandse pers voornamelijk bepaald door bekendmakingen en oproepen van autoriteiten. De kranten, journalisten en uitgevers bleven produceren en wilden de Nederlanders zo goed mogelijk informeren.¹⁶ Na de capitulatie kunnen we de Nederlandse pers verdelen in twee categorieën: de eerste categorie bestond uit een pers die besloot in verzet te treden, de tweede categorie besloot te collaboreren. Deze collaborerende bladen verloren al hun journalistieke vrijheden en moesten zich houden aan de procedures die hun werden opgelegd. De collaborerende bladen besloten vaak om een neutrale positie in te nemen. In de vorige paragrafen werd de illegale pers in het breder perspectief gezet van het ongewapend verzet. In deze paragraaf wil ik de legale pers en de illegale pers tegenover elkaar zetten als onafhankelijke organen en bestuderen wat de relatie tussen beide is.

Foto boven: Dagbladen uit de meidagen van 1940.¹⁷

2.2.1 Legale pers

Voor de oorlog bestond de pers in Nederland uit meer dan honderd dagbladen, zeshonderd nieuwsbladen en zes- tot zevenduizend tijdschriften. De productie van drukkerijen was gigantisch.¹⁸ Tijdens de bezettingstijd werd een groot deel van deze bladen niet meer geproduceerd, mede door gebrek aan materiaal, maar vooral doordat de Duitse bezetter de media ging beheersen. De meeste kranten verdwenen omdat de redacties en uitgevers niet wilden meewerken aan het nationaal- socialistisch gedachtegoed. De kranten die nog wel

¹⁴ De Graaff, 'Collaboratie en verzet.' 98.

¹⁵ De Graaff, 'Collaboratie en verzet.' 97.

¹⁶ R. Vos, *Niet voor publicatie, de legale Nederlandse pers tijdens de Duitse bezetting* (Voorburg 1988) 55.

¹⁷ Vos, *Niet voor publicatie*, 52.

¹⁸ Vos, *Niet voor publicatie*, 21.

verschenen werden onder strikt toezicht gehouden van de Duitsers.¹⁹ De kranten dienden het gedachtegoed van de Duitsers te verspreiden.

De uitgevers waren sinds de capitulatie overgeleverd aan de wil van de Rijkscommissaris. Deze uitgevers kwamen onder toezicht te staan van de bezetter en mochten niet meer onafhankelijk functioneren. Er kwamen nieuwe vestigingen en veranderingen in de organisaties. Inhoudelijk werden de bladen veranderd, maar ook de vormgeving en de titels van bladen werden door de Duitsers bepaald. De meeste bladen werden verboden om het productieproces stil te leggen. Deze keuzemogelijkheid had maar een beperkt aantal bladen. Voorbeelden hiervan zijn *De Groene Amsterdammer* en het *Friesch Dagblad*. Andere bladen zoals *De Maasbode* en *De Reformatie* probeerden daarom zelf een verbod van de bezetter uit te lokken.²⁰ De meeste bladen hadden na de bezetting geen invloed meer op de uitgave of de productie van het blad. Aan de ene kant werden zij gedwongen te gehoorzamen aan de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) en pro-Duitse redacteurs die het nieuwe bestuur vormden. Aan de andere kant probeerden de Duitsers de productie van bladen in te dammen door een verbod te leggen op vele persorganen, met als reden dat er een schaarste aan papiervoorziening zou zijn.²¹

Direct na de overgave van het Nederlandse leger op 14 mei 1940 hadden de Duitsers al grote controle op de nieuwsvoorziening. Heinrich Hushahn, die verbindingsman werd van het *Reichspropagandaministerium*, kreeg toezicht op het Algemeen Nederlands Persbureau, een instituut dat voor de nieuwsvoorziening zorgde van alle kranten en radio uitzendingen.²² Toenmalig directeur Hermanus Hendrikus Johannes van den Pol gaf toe aan Hushahn, waarschijnlijk vanuit angst om ontslagen te worden. Er werden pro-Duitse redacteurs aangesteld, de meesten hiervan waren vrienden van Hushahn. Hoofdredacteur van de ANP werd P.J. van Megchelen die voorheen had gewerkt voor *Het Vaderland*. Hushahn wist zodoende grip te krijgen op de buitenlandse informatiebronnen van de Nederlandse pers. Ook legde Hushahn de redacties in de loop van de tijd steeds meer verboden op. Deze instructies zorgden ervoor dat de persvrijheid volledig werd afgenomen. Zo moesten alle bladen, voordat ze naar de drukker gingen, worden gecontroleerd door het Duitse gezag. Redacteurs en uitgevers moesten op deze manier zich volledig aanpassen aan de Duitse regels.²³ De Duitsers legden steeds meer beperkingen op bij het uitbrengen van legale bladen en kranten. De oplages werden verminderd en bladen mochten steeds minder pagina's gebruiken.

De legale pers werd door commerciële ondernemingen uitgegeven. Het was voor de bedrijven het belangrijkste om voort te blijven bestaan, hiermee moesten ze zich wel aanpassen aan de Duitse wil. Hans van den Heuvel schreef in zijn boek *De vrijheid van de pers* dat de meeste uitgevers mee bleven werken omdat ze graag ook zagen dat hun zaak bleef bestaan 'Voor de meeste uitgevers bleef in de oorlog daarom het devies "de

¹⁹ H. van den Heuvel, *De vrijheid van de pers, de overheid en het commerciële karakter van de pers 1944-1949* (Baarn 1981) 7.

²⁰ Van den Heuvel, *De vrijheid van de pers*, 22.

²¹ Van den Heuvel, *De vrijheid van de pers*, 22.

²² Vos, *Niet voor publicatie*, 58.

²³ Vos, *Niet voor publicatie*, 59.

*een zijn dood, de ander zijn brood" ten volle gelden.*²⁴ Meewerken met de wil van de pro-nazi propaganda werd gezien als een manier om de uitgeverij te behouden, en dit was van groter belang dan de morele last.

2.2.2 Illegale pers

Met een tas vol stencils onder arm riskeerde menig verzetsstrijder zijn of haar leven. De illegale pers was niet alleen een manier om nieuwsberichten door te geven, de opkomst van de illegale pers was ook een nieuwe vorm van verzet. De ondergrondse bladen probeerden de mensen aan te sporen om zelf het verzet in te gaan en het moreel hoog te houden. Vanuit hun liefde voor het vaderland probeerden ze mensen te overtuigen, te stimuleren en te helpen om zichzelf sterk te houden in de oorlogstijd. De Nederlandse historicus Loe de Jong schreef over de illegale pers dat zij in de eerste plaats belangrijk was als een middel tot bezieling: *'elk nummer van elk illegaal blad wekte tot voortgezette strijd op maar hield bovendien door zijn verschijnen elke illegale werker voor dat er talloze andere Nederlanders waren die zich óók tegen de bezetter keerden en bereid waren daar grote risico's bij te lopen'*.²⁵ Hoe kon het dat de illegale pers zo'n groot onderdeel kon worden van het ongewapend verzet in Nederland?

Hoewel het verzet misschien niet zo groot was, speelde de illegale pers wel een grote rol. De illegale pers was in Nederland vele malen groter dan in andere landen. In Nederland werden er tijdens de bezettingstijd 1300 grote titels gepubliceerd, dit in tegenstelling tot België (650 titels) en Frankrijk (1000 titels). Bob de Graaff verklaart dit door te wijzen op specifieke factoren, zoals het feit dat de illegale pers een stimulans kreeg toen na de April – Mei stakingen in 1943 de Nederlanders hun radio- toestellen moesten inleveren. Daarnaast had de bevolking last van het wegvallen van de stroomvoorziening in het laatste jaar van de oorlog en was er sprake van decentralisatie en verzuiling.²⁶ De bevolking kon door het missen van de radio niet meer naar Radio Oranje en de 'Engelse Zender' luisteren. Hierdoor haalden de mensen vanaf dat moment een groot deel van hun nieuwsvoorziening uit de illegale kranten.

In 1940 waren er al meer dan 60 illegale bladen in het land. Zij hadden bij elkaar in 1941 een oplage van 60.000 exemplaren. Dit aantal groeide uit tot 150.000 exemplaren in de zomer van 1944. De eerste bladen die gedrukt werden hadden een socialistische en of linkse inslag, bijvoorbeeld *Vrij Nederland*, *Het Parool*, *De Waarheid* en *De Vonk*. In december 1942 werd het eerste katholieke verzetsblad opgericht, *Christofoor* genaamd. In begin 1943 werd het eerste gereformeerde verzetsblad *Trouw* opgericht. De meeste bladen waren niet alleen bezig om de bevolking in bezettingstijd te informeren, zij waren ook vooral bezig met de naoorlogse politiek en samenleving, zoals *Je Maintiendrai*.²⁷

Jacques Sémelin acht de waarde van de illegale pers als zeer belangrijk. De illegale pers, als ongewapend verzet, is in staat het gewapende verzet aan te sporen tot actie: *'the creation of an underground newspaper served as a base on which to build a resistance movement, which then developed an armed branch.'*²⁸ De illegale pers is een belangrijk onderdeel van de vorming van de publieke opinie van een samenleving. De

²⁴ Van den Heuvel, *De vrijheid van de pers*, 23.

²⁵ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel VII/2 (Den Haag 1976) 837.

²⁶ B. de Graaff, 'Collaboratie en verzet. Een vergelijkend perspectief', in J.P.B. Jonker (eds.), *Vijftig jaar na de inval: geschiedschrijving en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam, 1985) 95.

²⁷ Van den Heuvel, *De vrijheid van de pers*, 27.

²⁸ Sémelin, *Unarmed Against Hitler*, 29.

publieke opinie over het verzetswerk was zeker in het begin van de oorlog nog wel eens verdeeld. Zoals we in het boek van Van der Heijden kunnen lezen, wilden de Nederlanders de directe confrontatie met de Duitsers uit de weg gaan. De represailles die bepaalde verzetsacties konden oproepen wogen niet op tegen het verkregen resultaat.

Sémelin is van mening dat de beste verzetsstrategie diegene is die de minste repressie oproepen.²⁹ Stakingen en demonstraties leiden tot minder represailles dan aanslagen en sabotage. Ongewapende en symbolische acties waren moeilijk voor de bezetter om te bestrijden. De Duitsers wilden dat in Nederland de samenleving bleef functioneren en probeerden zich daarom niet gelijk repressief op te stellen. De relatie tussen de bezetter en de onderdrukte bevolking is een machtsspel waarbij beide partijen de kat uit de boom kijken. Tot hoever kun je de bevolking onder de duim houden zonder dat er grootschalig protest ontstaat? Aan de andere kant moesten de Duitsers wel laten zien wie de macht in handen had en op gewelddadige verzetsacties werd met gewelddadige represailles gereageerd.³⁰

De illegale pers had invloed op de publieke opinie en door deze positie diende zij met waakzaamheid te handelen. Omdat de illegale pers een gevaarlijke onderneming was, trachtte men zoveel mogelijk in de anonimiteit te blijven. Om deze reden werd al eerder gesteld dat symbolische acties moeilijker te bestraffen waren, ze waren minder provocatief en leenden zich minder snel voor wraak. Dit kan mede een reden zijn waarom de illegale pers een populaire vorm van verzet werd.

Volgens Mulder en Van der Heuvel zagen de auteurs van de meeste bladen in het begin van de oorlog zichzelf niet als diegenen die verantwoordelijk waren voor de nieuwsvoorziening. De bladen werden in eerste plaats opgericht om de mensen op te roepen tot verzet. Op den duur werden redacteuren er steeds meer van bewust dat er behoefte was aan nieuwsvoorziening. De meerderheid van de verzetskrantjes ontstond pas in de zomer van 1943, toen de vraag naar nieuwsvoorziening steeg.³¹ De krantjes vormden meer bulletins dan dat ze de lezer probeerden aan te sporen tot verschillende soorten verzet. Het overgrote deel (1000 van de 1300) zou pas na 1943 ten tonele verschijnen.³² Van oorsprong stonden de meeste verzetskrantjes dus niet aan het begin van het verzet, Mulder en van den Heuvel zijn dus kritisch over de invloed die de krantjes daadwerkelijk hadden op het ontstaan van het verzet.

Het verkrijgen van nieuwsvoorziening ging heel anders dan bij de legale kranten. Voor de oorlog maakten de kranten gebruik van officiële bronnen, persconferenties en persbureaus. Deze mogelijkheden vielen weg en redacties moesten op een andere manier aan de gewenste informatie komen. Eén van deze nieuwe bronnen werden de Londense radioberichten, die de redacties stiekem probeerden te beluisteren. Het was belangrijk voor redacties dat zij mensen in dienst hadden die goed konden luisteren en meerdere talen konden verstaan. Daarnaast was het handig als ze een goed geheugen hadden en beschikten over een groot netwerk om zo snel mogelijk aan informatie te kunnen komen. Wanneer alle berichten waren verzameld moest er nog worden besloten welke informatie als betrouwbaar kon worden geacht.³³

²⁹ Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 119.

³⁰ Semelin, *Unarmed Against Hitler*, 119.

³¹ G. Mulder en H. van den Heuvel, *Het Vrije Woord: de illegale pers in Nederland 1940-1945* ('s-Gravenhage 1990) 53.

³² Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 53.

³³ L. E. Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 42.

De mensen die betrokken waren bij het drukproces liepen het grootste gevaar om de simpele reden dat men niet zo snel een stencilmachine en een grote hoeveelheid papier kon verstopten. Het productieproces kon nooit in volledige stilte worden uitgevoerd en er moesten veel personen in vertrouwen genomen worden om het productieproces te laten slagen. Door het overzichtswerk van Lydia Winkel komen we te weten dat er maar drieënzeventig journalisten aan het werk waren in de illegale pers. Dit is een klein aantal tegenover circa 1300 mensen die voor de capitulatie als journalist aan het werk waren.³⁴ Het aandeel van de beroepsjournalisten was dus gering en er moesten dus andere mensen actief worden in het organiseren van verzetskranten.

Aan het begin van de oorlog werden documenten vermenigvuldigd door de simpele methode van overschrijven. Dit productieproces werd vergemakkelijkt door het gebruik van de schrijfmachine. Er konden pas echt grote oplages worden gefabriceerd met de intrede van het stencilapparaat. Het stencilapparaat werd gebruikt om op een snelle en grote manier memo's en rapporten te vermenigvuldigen. We zien dan ook dat voor 1940 voornamelijk verenigingen, scholen en kantoren gebruik maakten van stencil- en hectografeermachines.³⁵ Het stencilen gebeurde zowel mechanisch als met de hand. Er werd van tevoren een afdruk gemaakt die met behulp van inkt werd gekopieerd op andere formulieren. Het stencilen was een redelijk makkelijke procedure waarvoor men geen expert hoefde te zijn. Door de groeiende oplages ging het proces op den duur toch niet snel genoeg en moest er gezocht worden naar nieuwe mogelijkheden.

Voor de groeiende oplages waren er grotere machines nodig die op hogere snelheid konden drukken en deze waren niet te verbergen op een zolder of in een afgelegen zaaltje van een school. Wanneer de oplages van een krant stegen bracht dit risico's met zich mee. De redactie moest opzoek naar buitenstaanders die mee konden helpen met het drukken. Dit betekende dat zij contact moesten zoeken met mensen buiten de eigen organisatie. Ook de drukkers namen een kwetsbare positie in wanneer zij besloten mee te werken aan het verzet.³⁶ Hiernaast was er het probleem dat zetterijen en drukkerijen vaak niet in hetzelfde gebouw gesitueerd waren. In aparte zetterijen werd de tekst in lood gezet en deze werd vervolgens verplaatst naar de drukkerij.³⁷

Foto boven: loodzetsel in een proefraam (1945)³⁸

Na het drukken moesten de krantjes natuurlijk nog worden verspreid. Hier ging een grote organisatie aan vooraf. Elke krant ging anders te werk en werd voornamelijk bepaald door de oplage van een krant. Sommige medewerkers van kranten kozen ervoor om hun krantjes bij onbekenden door de brievenbus te doen, anderen verspreidden de bladen liever binnen de eigen kenniskring. Af en toe werden er stapeltjes blaadjes

³⁴ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 14.

³⁵ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 63.

³⁶ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 65.

³⁷ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 66.

³⁸ Foto: C. Breijer, *Piet van den Akker spant loodzetsel in proefraam in een illegale drukkerij, verlaten woonhuis in Wilhelminastraat* (Amsterdam 1945) geheugenvannederland.nl.

neergelegd op plekken waar veel mensen kwamen. Een andere manier was het versturen over de post, uiteraard in een afgesloten envelop. Wanneer de organisatie besloot een krantje op te sturen met de post moesten ze discreet te discreet te werk gaan. Veel van dezelfde enveloppen in een brievenbus wekte argwaan. Koeriers fietsten door de hele stad, om hun blaadjes op verschillende plekken te posten. Toen de oplages stegen werd er bijna niet meer voor deze methode gekozen, het was een té riskante onderneming. De meeste krantjes kozen ervoor hun exemplaren in de brievenbus te doen.³⁹ Om krantjes grootschalig te verspreiden had de redactie soms hulp van buitenaf nodig. Zo koos de recherche van de Nederlandse spoorwegen in Utrecht ervoor zichzelf in te zetten voor het vervoer van illegale pers. De pakketten werden door een auto van de luchtbescherming naar het spoor gebracht, bij de trein aangekomen werden ze ingeladen en de illegale werknemers werden voorzien van een illegaal paspoort. Daarnaast werden krantjes ook verspreid door auto's, fietsen en welwillende kruideniers of melkboeren.⁴⁰

Het aandeel van vrouwen in het verzet was niet erg groot: naar schatting was maar 10% van alle verzetsstrijders een vrouw. De taken die de vrouwen deden waren voornamelijk ondersteunend werk, zo waren zij vaak koeriersters, verspreidden ze bonkaarten onder de onderduikers en zorgden ze ervoor dat de wapens voor het gewapend verzet op de juiste plek kwamen.⁴¹ Vrouwen deden over het algemeen maar kleine diensten en kwamen vaak in het verzet door hun kenniskring, partner of familie. Ze waren echter essentieel voor het koeriers werk van de illegale kranten. De koeriersters sprongen op hun fiets en reden de gehele stad door om het krantje vanuit de drukkerij te kunnen verspreiden. Volgens Bob de Graaff en Lidwien Marcus hadden organisaties het liefst vrouwelijke koeriersters omdat deze minder verdacht waren. Ze konden met gebruik van een dekmantel gemakkelijker aan de vijand ontsnappen, in hun kinderwagens konden zij met gemak geheime spullen vervoeren.⁴²

Foto rechts: Man en meisje, actief als verzetsstrijders, achter de stencilmachine.⁴³

Lydia Winkel constateerde in haar boek dat het een raadsel was waar alle illegale bladen uiteindelijk hun benodigde materiaal vandaan wisten te halen. Het enige wat zeker is dat oude stencil- en hectografeermachines opnieuw in gebruik werden genomen om aan de aanvraag te voldoen. Daarnaast stelden bepaalde kantoren hun ruimte ter beschikking voor het drukken.⁴⁴ Een groot probleem bleef de

³⁹ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 70, 71.

⁴⁰ Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 50.

⁴¹ B. de Graaff en L. Marcus, *Kinderwagens en korsetten, een onderzoek naar de sociale achtergrond en de rol van vrouwen in het verzet 1940-1945* (Amsterdam 1980) 35.

⁴² De Graaff en Marcus, *Kinderwagens en korsetten*, 38.

⁴³ Foto: C. Oorthuys, *Man en meisje, actief als verzetsstrijders, drukken een editie van een verzetskrant met stencilmachine* (Amsterdam 1945) geheugenvannederland.nl.

⁴⁴ Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 44.

papiervoorziening, die steeds schaarser werd gedurende de oorlog. Af en toe beschikten de verschillende drukkerijen over een overschot door een kraakactie. Deze grote voorraden konden de uitgeverijen soms moeilijk herbergen, daarom werd het papier vaak tijdelijk ergens anders heen gebracht wegens ruimtegebrek.⁴⁵ Een belangrijke papierleverancier was de uitgeverij en drukkerij Bosch en Keuning NV te Baarn. De papiergroothandel had als belangrijke taak om hun dubbele rol te bewaren. Zij bleef als papierleverancier gewoon functioneren maar speelde tegelijkertijd papier door naar drukkerijen en organisaties van illegale kranten. Dit alles moest zo weinig mogelijk invloed hebben op de normale papiervoorziening. Dit masker werd steeds moeilijker op te houden naarmate het einde van de oorlog naderde.⁴⁶

Met betrekking tot de financiën van de illegale pers deelde Lydia Winkel de kranten op de volgende manier in: (1) kranten die zichzelf staande wisten te houden, (2) kranten die door een organisatie werden gebruikt als spreekbuis en (3) kranten die als doel hadden om een bepaalde groep te financieren.⁴⁷ Over het algemeen werden de grootste kranten gratis verspreid en werden de kleine kranten geholpen door een kleine groep betalende abonnees. Aan het begin van de oorlog werden sommige publicaties betaald door de uitgeverijen. Toen de beginnende kranten steeds groter werden was het niet meer bij te houden voor de uitgeverijen de volledige onkosten te dekken. De stijgende oplages moesten op een andere manier worden gefinancierd. Het was natuurlijk riskant om een nieuwe financier te zoeken, omdat hierbij een tussenpersoon kwam te staan tussen het drukwerk en de organisatie van het blad. Sommige bladen lieten hun aanhang weten dat grote bedragen welkom waren.

De regering in Londen probeerde een tijdje de illegale pers financieel te helpen. In het voorjaar van 1944 werd dit stokje overgenomen door het Nationaal Steun Fonds. Organisaties die bij de Grote Adviescommissie van de Illegaliteit hoorden, konden steun ontvangen van het NSF. Het fonds stelde een bedrag van maar liefst 531.115,62 gulden ter beschikking, *Je Maintiendrai* kreeg hiervan 24.021,87 gulden.⁴⁸ Het was vertrouwelijker om van een grote organisatie geld te ontvangen, kleine bijdrage van particuliere lezers kon vaak ook riskant zijn omdat de deur naar de organisatie een klein beetje werd opengezet.⁴⁹

Met de opkomst van duizenden krantjes ging dus ook een grote organisatie gepaard. In het volgende hoofdstuk zal ik nader ingaan op één van deze krantjes *Je Maintiendrai*. Eerst zal ik kijken hoe de krant is opgebouwd en wie er bij betrokken zijn, daarna zal ik gaan kijken welke visie *Je Maintiendrai* kenmerkt.

⁴⁵ Winkel, *De ondergrondse pers 1940/1945*, 53.

⁴⁶ Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 52.

⁴⁷ Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 54.

⁴⁸ Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 55.

⁴⁹ Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 55.

3. DE ORGANISATIE VAN JE MAINTIENDRAI

A. A. Klumper publiceerde in 1983 het onderzoek *Sociale verdediging en Nederlands verzet '40-'45*. In dit onderzoek werd er op geheel nieuwe wijze gekeken naar de manier waarop onze verzetsgeschiedenis tot stand kwam. Vanuit sociologisch oogpunt analyseerde Klumper de verschillende organisaties van verzetsbewegingen. Klumper constateerde dat verzet meestal ontstond binnen kleine kringen omdat men elkaar al kende en vertrouwde, primaire relaties boden een zekere houvast in de onzekere bezettingstijd.⁵⁰ De oude relaties konden gezien worden als een startpunt om het leven op een nieuwe manier in te richten. In dit hoofdstuk wil ik gaan kijken naar de ontstaansgeschiedenis van *Je Maintiendrai* en deze vergelijken met de stelling van Klumper. Was een verzetskrant als *Je Maintiendrai* afhankelijk van een waterdicht netwerk dat al voor de oorlog bestond?

3.1 Een korte geschiedenis

De beginselen van *Je Maintiendrai* zijn terug te vinden in de zomer van 1940, toen H. Meijer uit Santpoort besloot een verzetsblad uit te geven dat de burgers van Nederland zou aansporen tot verzet. Voorheen verzamelde Meijer al informatie via Radio Oranje, de kustbewaking en vliegvelden. Het eerst nog naamloze blad werd steeds groter en kreeg de titel *B.C. Nieuws* (Burgerlijk Contact Nieuws). Voor de fusie werd *B.C.-Nieuws* uitgegeven in Santpoort. Toen in september 1942 de redactie werd uitgebreid moest het drukproces zich verplaatsen naar Den Haag. Het Vredespaleis werd uitgeroepen tot hoofdkwartier en Cock van Paaschen zorgde ervoor dat met behulp van het gebruik van twee stencilmachines de oplages zouden stijgen.⁵¹

Vanaf begin 1942 werd het berichtenblad *Bulletin* uitgegeven. De organisatie van het blad kwam in januari 1943 in contact met *B.C.Nieuws*. Het blad had echter kort geleden een nieuwe naam aangenomen: *Je Maintiendrai*, vernoemd naar de Nederlandse wapenspreuk: *ik zal handhaven*. In mei dat jaar kwam er een fusie tussen *Bulletin* en *Je Maintiendrai*. Het blad bleef het hoofdkantoor behouden in Utrecht, totdat deze werd opgerold in augustus 1944. De organisatie moest vanaf die tijd verplaatst worden naar Amsterdam.

Vanaf juli 1943 werd *Je Maintiendrai* niet meer gestencild maar gedrukt. Het werd mogelijk voor de redactie om een grotere oplage te leveren. In mei 1943 bedroeg de gestencilde oplage 7000 exemplaren, bij het eerste gedrukte nummer in juli was dit aantal gestegen tot 8000. Het tweede nummer betrof 9000, het derde 10.000 en het blad bleef in aantallen groeien. In oktober dat jaar groeide het blad uit tot 20.000 exemplaren en vond zijn hoogtepunt met 30.000 tot 35.000 aantal exemplaren per uitgave.⁵²

De spoorwegstaking van 1944 had grote gevolgen voor de landelijke verbindingen. De verspreiding vanuit een centraal punt werd onmogelijk en daarnaast kon men geen contact meer hebben met de drukkerij in Leeuwarden. Er werd geprobeerd zoveel mogelijk actief te blijven door plaatselijke edities uit te geven of berichtenbladen.⁵³ Er verschenen verschillende edities voor Amsterdam, Noord-Holland, Haarlem en omgeving, het Gooi, Utrecht, Amersfoort, Zuid-Holland, Den Haag, Rotterdam en Friesland. Het blad groeide niet alleen in omvang maar kreeg ook een steeds hogere productie. Vanaf februari 1945 werd *Je Maintiendrai* een weekblad.⁵⁴

⁵⁰ A. A. Klumper, *Sociale verdediging en Nederlands verzet 40-'45* (Tilburg 1983) 302, 303.

⁵¹ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 145.

⁵² NIOD, 249-1224, *Illegale pers – Je Maintiendrai*, a2, Kort rapport over het weekblad: *Je Maintiendrai*.

⁵³ L. E. Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 126.

⁵⁴ NIOD, 249-1224, *Illegale pers – Je Maintiendrai*, a2, Kort rapport over het weekblad: *Je Maintiendrai*.

Je Maintiendrai begon met het uitgeven van een nieuwsblad toen er in mei 1943 een radioverbod werd uitgegeven. Het blad kreeg de naam *Vrije Nieuws Centrale* (VNC) en werd tweemaal per week uitgegeven. De naam werd veranderd in VOD, Voorlichtingsdienst van *Je Maintiendrai*, en verscheen driemaal per week. Tot slot ging *Je Maintiendrai* naast de plaatselijke edities en het nieuwsblad ook berichtenbladen uitgeven. Deze werden uitgegeven in Friesland, Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht. Verder produceerde *Je Maintiendrai* verschillende brochures waaronder: *De politieke partijen, Verleden en Toekomst, Werkgever en Toekomst, Het Socialisme en Jongeren en Grondslagen voor onze Buitenlandse Politiek*.⁵⁵ Na de oorlog in 1946 werd het blad gefuseerd met het weekblad *Vrij Nederland* en kreeg het blad een nieuwe naam de *Stem van Nederland*. Deze uitgave werd later onderdeel van het weekblad *Vrij Nederland*.

Foto rechts: Redactie van de V.O.D.⁵⁶

3.2 De redactie

De redactie van het voormalig *B.C. Nieuws* bleef grotendeels hetzelfde na de fusie met *Bulletin*. De redactie van *Je Maintiendrai* bestond onder andere uit Cock van Paaschen, een student Economie uit Den Haag en A. de Bak. De voornaam van De Bak is onbekend. Wel van hem bekend is dat hij werkzaam was bij de Vereniging voor de Effectenhandel in Amsterdam.⁵⁷ Na de fusie in mei bleven beide personen werken op de redactie. Deze redactie bestond verder uit Mr. C. Vlot uit Zeist en J.E.W. Wüthrich en K. Viehoff uit Utrecht. De eerste journalist die wordt benoemd is F. Oremus, deze man was tevens ook hoofdredacteur van het dagblad *Het Centrum*.⁵⁸

We komen meer over de geschiedenis van de organisatie te weten door het boek *Sphinx: Het verhaal van Jos Gemmeke: een fascinerende vrouw. Haar persoonlijke strijd tegen de Duitse bezetter als verzetsvrouw en gedropt geheim agente, 1940-1945*. Het boek gaat over het leven van Jos Gemmeke, een verzetsheldin wiens verhaal het standaard beeld van verzetsvrouwen weet te weerleggen. Hoewel ze voornamelijk in de begintijd van haar verzetsperiode heeft gewerkt als koerierster werd zij later in Engeland opgeleid tot geheim agente en parachutiste. Het verhaal dat Eddy de Roever in 1987 heeft opgeschreven is in samenwerking met Gemmeke zelf tot stand gekomen. Zij vertrouwde hem haar levensverhaal toe, aangezien hij in 1986 ook al een aantal van haar verzetsdaden had belicht in een boek over het Bureau voor Bijzondere Opdrachten.

Op 3 juni 1922 werd Jos Gemmeke geboren in Amsterdam. In haar tienertijd ontstond er een vriendschap met de dochters van de familie Krul, wier vader een bekende banketbakker was in Den Haag. Deze vriendschap zal een grote rol spelen voor de rest van haar levensverhaal. Nadat de Duitsers op 10 mei 1940 het land binnentrokken ging Jos naar het Westeinde Ziekenhuis, hier had ze zich al reeds aangemeld als hulpverpleegster. Tijdens deze dagen van oorlog hielp ze mee de gewonden te behandelen, daarna keerde ze

⁵⁵ NIOD, 249-1224, Illegale pers – *Je Maintiendrai*, a2, Kort rapport over het weekblad: *Je Maintiendrai*.

⁵⁶ Bron: Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord* ('s-Gravenhage 1990).

⁵⁷ NIOD, 249-1224, Illegale pers – *Je Maintiendrai*, a2, Kort rapport over het weekblad: *Je Maintiendrai*.

⁵⁸ NIOD, 249-1224, Illegale pers – *Je Maintiendrai*, a2, Kort rapport over het weekblad: *Je Maintiendrai*.

weer huiswaarts.⁵⁹ Eenmaal thuis ontmoette ze bij de familie Krul thuis een jonge man genaamd Cock van Paaschen. Van Paaschen was een Haagse student aan de Economische Hogeschool in Rotterdam. Door zijn studie kwam hij in contact met vele andere medestudenten. Een groot deel van de studenten hadden een grote afkeer tegen het Duitse regime en een nog grotere afkeer tegen de collaborerende Nederlanders. Toen de Duitsers macht kregen over de universiteiten braken de meesten van de studenten hun studie af en doken onder. Van Paaschen kwam door zijn kringen in aanraking met een opbloeiend verzet onder de studenten.⁶⁰

Via een aantal van deze studenten was Van Paaschen in contact gekomen met een verzetsman genaamd Meijer uit Santpoort. Van Paaschen besloot dat hij de man graag wilde helpen die op dat moment in zijn eentje het *B.C.-Nieuws* uitgaf. Hij vroeg Jos om haar hulp en ze besloten samen te werken om het blad groter te laten groeien. Het Vredespaleis werd zagezeggd het nieuwe hoofdkwartier, op zolder werden de stencilmachines geplaatst en het zware werk kon beginnen.⁶¹ Jos had als eerste klus om de kopij op te halen voor duplicatie, dit was het begin van *Je Maintiendrai*. In 1942 besloot één van de medewerkers van het *B.C. Nieuws*, de heer Hey, om het blad een andere naam te geven. Men koos voor de naam *Je Maintiendrai* omdat deze naam een vaderlandslievende toon had. Het blad kreeg met de fusie van het *Bulletin* ook een andere invulling. Waar het blad het eerst alleen over het verzetskarakter had ging het vanaf 1942 ook politieke onderwerpen aan de kaak stellen.⁶²

Jos was in het begin vooral koerierster. Zij werd aangewezen om de gehele verspreiding van het blad op zich te nemen en ook te blijven helpen met de druk. Zij verspreidde de blaadjes over het gehele land in haar koffers die ze per trein vervoerde. Dit was een gevaarlijke onderneming, maar gelukkig kon zij door slinkse handelingen de bezetter elke keer te slim af zijn. Zo stopte zij aan de bovenkant van haar koffer altijd een grote stapel lege blaadjes, dit kwam goed uit toen haar koffer een keer per ongeluk opensprong in het zicht van een stel Duitse officieren.⁶³ Jos moest elke dag grote afstanden reizen per trein of per fiets. Zij probeerde tijdens deze lange reizen contact te maken met andere illegale werkers om zo haar verspreidingsnetwerk groter te maken. Zo citeert De Roever in een gesprek met Gemmeke: *'Tijdens mijn pogingen om een nieuw verspreidingsapparaat op te zetten gebruikte ik de trein om ontmoetingen te arrangeren. Zo ontmoette ik bijvoorbeeld in de trein Dr. H. van Rooy, een pater uit Limburg, die vele contacten had in illegale kringen. Hij moffelde al de papier die ik hem gaf, in de wijde mouwen van zij pij en kon daarna ongehinderd de trein en het perron verlaten.'*⁶⁴

Uit het boek van De Roever komen we ook te weten dat de meeste van de benodigde materialen uit eigen zak werden betaald of door nauwe relaties bemachtigd werden. Op 1 april 1944 werd door het Bureau voor Bijzondere Opdrachten (BBO, een onderdeel van de Engelse organisatie Special Operations Executive) twee mannen gestuurd die zouden gaan helpen met diverse opdrachten van de illegale pers.⁶⁵ De namen van deze mannen waren Tobias Biallosterski en zijn radio-operator Jan Steman. Zij werden in de buurt van Etten met

⁵⁹ E. de Roever, *Sphinx: Het verhaal van Jos Gemmeke: een fascinerende vrouw. Haar persoonlijke strijd tegen de Duitse bezetter als verzetsvrouw en gedropt geheim agente, 1940-1945* (Baarn 1987) 22.

⁶⁰ De Roever, *Sphinx*, 25.

⁶¹ De Roever, *Sphinx*, 30.

⁶² De Roever, *Sphinx*, 36.

⁶³ De Roever, *Sphinx*, 37.

⁶⁴ De Roever, *Sphinx*, 40, 41.

⁶⁵ De Roever, *Sphinx*, 42.

parachutes gedropt. Biallosterski en Steman hadden in Londen de opdracht gekregen van het BBO om in Nederland contact te maken met de ondergrondse pers. Hierbij zou Steman als radio-operator gaan werken en Biallosterski moest ervoor zorgen dat hij de organisaties van de ondergrondse pers zou gaan opzoeken.⁶⁶ Cock van Paaschen werd aangesteld als contactpersoon om deze geheim agenten te helpen met hun opdrachten.

Foto links: Jos en Cock achter in een auto van de marechaussee na de bevrijding.⁶⁷

Met de komst van de agenten kregen Cock en Jos het druk met organiseren van de BBO-zender en andere acties die met deze organisatie te maken hadden. Ze moesten zich beiden volledig richten op de opdrachten vanuit Londen. De redactie van *Je Maintiendrai* werd overgedragen aan hun Utrechtse collega's zodat beiden zich volledig konden inzetten voor de voortgang van de illegale pers.⁶⁸

3.3 Inval op de Neude

De redacteuren Vlot en Wüthrich werden gearresteerd nadat de bevriende organisatie *Christoffoor* in augustus 1944 voor een groot deel werd opgerold. Aangezien *Je Maintiendrai* wat connecties had met deze organisatie, wisten de Duitsers ook het hoofdkantoor van *Je Maintiendrai* te ontdekken dat destijds in Utrecht op de Neude was gevestigd. Bij een inval werden verschillende redacteuren gearresteerd, waaronder Vlot en Wüthrich. Zij werden op 26 oktober 1944 gefusilleerd als represaille op een gepleegde aanslag.⁶⁹

In het archief van *Je Maintiendrai* in het NIOD bevindt zich een afschrift van een brief aan de stichting '40-'45 wat betreft de inval in het kantoor van *Je Maintiendrai* bij de Neude. De brief dateert van 12 maart 1952 en omschrijft de herinneringen van een anonieme afzender over de inval op de Neude. Uit deze brief blijkt dat *Je Maintiendrai* materiële steun uit Londen ontving en dat Wüthrich en Paaschen samenwerkten om deze goederen op een eerlijke manier te verdelen; *'Inderdaad was Wüthrich de man, die de uit Londen komende boodschappen, gelden, apparatuur etc., die bestemd waren voor de illegale pers, over de verschillende illegale persorganisaties verdeelde. Hij onderhield daarvoor, wat Het Parool betreft, contact met mij. Voor deze Londense zending van B.B.O was, zoals mij later gebleken is, inderdaad de heer van Paassen in Den Haag de contactman voor Londen.'*⁷⁰ Na het oprollen van het hoofdkwartier op de Neude moest de redactie zich verplaatsen naar Amsterdam. Nadat Vlot en Wüthrich werden gefusilleerd op 26 oktober 1944 in Haarlem werden P.J. Smith en

⁶⁶ De Roever, *Sphinx*, 47.

⁶⁷ Bron: E. de Roever, *Sphinx* (Baarn 1987)

⁶⁸ De Roever, *Sphinx*, 63.

⁶⁹ L. E. Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945*, 125.

⁷⁰ NIOD, 249-1224, Illegale pers – Je Maintiendrai, a2, brief aan de stichting 1940-1945, 12 maart 1952, 's- Gravenhage.

Geert Ruygers toegevoegd aan de hoofdredactie.

Een document in het NIOD weet ons meer informatie te verschaffen over de achtergrond van Geert Ruygers. Bij het uitbreken van de oorlog was Ruygers leraar aan het Norbertus-Lyceum in Roosendaal en hoofdredacteur van de *Brabantia Nostra*. Hij ging vanaf augustus 1940 meewerken als hoofdredacteur van de Nederlandse Unie. Toen deze werd opgeheven in 1941 ging hij meewerken aan een club die de vroegere leden van de Nederlandse Unie probeerde te organiseren tot verzet. Hij werd medewerker van de *Christoffor* en redacteur van *Je Maintiendrai*. Verder publiceerde hij stukken in *Het Parool*, *De Typhoon*, *De Toekomst en Katholiek Kompas*. Ruygers heeft tussen januari 1941 en juli 1944 maar liefst drie keer in de gevangenis gezeten.⁷¹

Wanneer we dit document naast een kleine biografie van Kees Viehoff leggen (die voorheen samen met Vlot en Wüthrich de redactie leiden) komen we tot een interessante vergelijking. Kees Viehoff, met als bijnaam Kees van 't Hof, werd in Den Haag geboren op 20 februari 1920. Vanaf 1939 ging hij rechten studeren aan de universiteit van Utrecht. Hij werd lid van het Utrechts Studenten Korps en in september 1941 werd hij leider van de Utrechtse Studentenwerkgemeenschap van de Nederlandse Unie. Toen de Nederlandse Unie werd verboden bleef hij zijn werk illegaal voortzetten. Dit zorgde ervoor dat hij in 1942 mee ging werken aan het illegale nieuwsblad *Bulletin* in Utrecht, tijdens de fusie met *Je Maintiendrai* bleef hij aan het werk in de redactie. Viehoff moest in juli 1943 onderduiken na een mislukte aanslag, hij bleef wel bij *Je Maintiendrai* aan het werk. Hij was betrokken bij de oprichting van het nieuwsblad *Vrije Nieuws Centrale* en ging vanaf juni tot september 1944 werken als redacteur van het VOD, de voorlichtingsdienst van *Je Maintiendrai*.⁷²

Er zijn niet veel overeenkomsten te vinden tussen de levens van Ruygers en Viehoff maar toch hebben ze wel een belangrijke gemeenschappelijke deler: ze zijn beiden vlak na de capitulatie betrokken geweest bij de Nederlandse Unie en zijn ook betrokken gebleven toen deze organisatie de illegaliteit in ging. Dit is een belangrijk punt door de omstreden positie die de Nederlandse Unie innam tijdens de bezetting. Ik zal hier in het volgende hoofdstuk nader op ingaan. Ook Van Paaschen en Gemmeke kwamen in contact met elkaar doordat zij beiden op bezoek kwamen bij de bevriende familie Krul. Daarbij kwam Van Paaschen zelf in de wereld van de illegaliteit terecht door de studentenkringen waarin hij verkeerde. De theorie van Klumper lijkt dus ook te kunnen worden toegepast op *Je Maintiendrai*. Mensen zochten eerst steun bij elkaar in primaire relaties omdat deze het meest betrouwbaar waren. Vanuit de vooroorlogse situatie werd er gezocht naar een nieuwe manier om de mensen te verenigen in het verzet.⁷³

⁷¹ NIOD, 249-1224, Illegale pers – Je Maintiendrai, a2, Ruygers, Herardus, Johannes, Nicolaas, Maria.

⁷² NIOD, 249-1224, Illegale pers – Je Maintiendrai, a2, Viehoff, Kees.

⁷³ Klumper, *Sociale verdediging en Nederlands verzet 40-'45*, 302, 303.

4. DE IDEOLOGIE VAN JE MAINTIENDRAI

De identiteit van een verzetskrant werd grotendeels gevormd door zijn ontstaansgeschiedenis en de mensen die in de tussentijd betrokken waren bij de redactie. Het is aannemelijk dat Geert Ruygers bij *Je Maintiendrai* kwam werken door de connecties die hij had met de Nederlandse Unie. Ruygers en Vriehoff moeten elkaar gekend hebben van het werk dat ze aan het begin van de oorlog voor de Unie deden. Op wat voor manier drukte deze organisatie zijn stempel op de publicaties van *Je Maintiendrai*? Aan de hand van verschillende passages zal ik hier nader onderzoek naar verrichten.

4.1 Nederlandse Unie

De Nederlandse Unie werd eind juni 1940 opgericht onder leiding van Louis Einthoven, Hans Linthorst Homan en Jan de Quay. Deze Unie had kritiek op de vooroorlogse parlementaire democratie die volgens hen voor een verdeeldheid had gezorgd in de politiek en samenleving. Met verschillende politieke partijen was het voor de oorlog niet gelukt om belangrijke sociale, economische en politieke problemen op te lossen.⁷⁴ Door de capitulatie kreeg men ideeën om na de oorlog het politieke stelsel heel anders in te richten. Er werd getracht om onder een sterk centraal gezag de Nederlandse samenleving opnieuw op te bouwen. Om dit ideaal te verwezenlijken moest de Nederlandse Unie zich in eerste instantie aanpassen naar de omstandigheden van de oorlog. Door gedeeltelijk mee te werken hoopte de Unie een deel van de Nederlandse identiteit te kunnen beschermen.⁷⁵ In eerste instantie accepteerden de Duitsers de positie van de Nederlandse Unie.

De Nederlandse Unie verkreeg een enorme populariteit onder de Nederlandse bevolking. Het was de eerste organisatie die na de capitulatie een stem wist te geven aan de vaderlandse volksgeest. Zij droegen een gevoel van nationale saamhorigheid uit en keerden zich fel tegen de NSB. Volgens professor Friso Wielinga wist de Unie deze enorme aanhang onder de bevolking te krijgen omdat deze niet alleen saamhorigheid en optimisme uitstraalde, maar ook omdat de Unie het vacuüm kon opvullen dat door de vooroorlogse politieke partijen was ontstaan.⁷⁶

De Nederlandse Unie werd tot december 1941 door de bezetter gedoogd. Naarmate de oorlog vorderde was het niet meer haalbaar om zowel te collaboreren als vast te houden aan de eigen vaderlandse idealen. De Nederlandse Unie is als een omstreden partij de geschiedenis in gegaan. De verschillende concessies die zij deden om zich aan te passen aan het Duitse regime werden op den duur niet meer geaccepteerd door de Nederlandse bevolking. Zo deden ze in de herfst van 1940 een oproep om bepaalde nazi-instellingen zoals de Vrijwillige Arbeidsdienst of de Winterhulp te steunen en besloten ze in het voorjaar van 1941 dat er geen Joden meer lid mochten worden van de Unie.⁷⁷ Zeker dit laatste punt was zeer omstreden en in de loop van 1941 besloten steeds meer mensen hun lidmaatschap op te zeggen. Volgens Wielinga waren er ook binnen het

⁷⁴ F. Wielinga, *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009) 152.

⁷⁵ Wielinga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 152.

⁷⁶ Wielinga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 152.

⁷⁷ Wielinga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 154.

driemanschap van Eindhoven, Linthorst Homan en de Quay geregeld spanningen over de vraag in hoeverre ze de samenwerking met de Duitsers moesten aanhouden.

In de loop van de tijd werd het duidelijk dat het ideaal van de Unie een onhaalbaar doel was.⁷⁸ De Nederlandse Unie werd in 1941 ontbonden door de Duitsers en ging ondergronds werken. Eindhoven, Linthorst Homan en de Quay werden gearresteerd en in het gevang geplaatst. Hier hadden zij alle tijd om na te blijven denken over de naoorlogse politiek en samenleving. Het resultaat was de oprichting van de Nederlandse Volks Beweging. Volgens Mulder en Van den Heuvel nam *Je Maintiendrai* in de loop van de tijd ook de ideeën van deze nieuwe beweging over in hun publicaties.⁷⁹

4.2 Spreekbuis

Je Maintiendrai kan door haar achtergrond worden gezien als het blad van de illegale Nederlandse Unie. Volgens Mulder en Van den Heuvel was het blad net zoveel bezig met de naoorlogse problematiek als met de actuele berichtgeving.⁸⁰ *Je Maintiendrai* hoopte dat in de toekomst het politieke stelsel niet langer meer zou worden opgedeeld door de verschillende zuilen. Zo plaatste Geert Ruygers enkele artikelen die kritiek hadden op de vooroorlogse politieke partijen. Ik zal in de loop van dit hoofdstuk één van deze artikelen behandelen.

Je Maintiendrai fungeerde tijdens de oorlog als spreekbuis van zowel de Nederlandse Unie (1940) als de Nederlandse Volks Beweging (1945). Het verschil tussen beide was dat de Nederlandse Volks Beweging een gematigde instelling innam met betrekking tot het verwerpen van de oude partijen. Ze waren niet zozeer voor het afschaffen van het oude partijstelsel, maar vonden wel dat deze in de toekomst beter moesten gaan samenwerken. De politiek moest op zoek gaan naar een nieuw model waarin deze partijen niet meer tegenover elkaar zouden staan.

Deze verschillende opvattingen zorgden ook voor een scheiding in de verschillende uitgaves van *Je Maintiendrai*. In het zuiden van het land bleef men sterk de ideeën van de oorspronkelijke Nederlandse Unie verkondigen, zij bleven tegen de terugkeer van de oude partijen. Naar hun idee was het een beter plan wanneer de Nederlandse Volks Beweging zich als een nieuwe politieke partij zou presenteren. In het noorden van het land was men geneigd om zich aan te sluiten bij de mildere uitspraken van de Nederlandse Volks Beweging die meer pleitte voor hervorming in plaats van revolutie.⁸¹

Na de oorlog zien we echter dat geen van beide groeperingen hun ideeën konden verwezenlijken. De oude maatschappelijke organisaties en politieke partijen werden weer geïntroduceerd. De nalatenschap van de Nederlandse Unie is volgens Mulder en Van den Heuvel wel terug te zien in de oprichting van de Partij van de Arbeid (PvdA).⁸²

⁷⁸ Wielinga, *Nederland in de twintigste eeuw*, 154.

⁷⁹ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 146.

⁸⁰ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 147

⁸¹ Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 147

⁸² Mulder en Van den Heuvel, *Het Vrije Woord*, 147

4.3 Tussen de regels door

Doordat we de achtergrond van *Je Maintiendrai* kunnen plaatsen in een duidelijk ideologisch karakter is het interessant om te kijken hoe deze ideeën naar voren kwamen in publicaties van het blad zelf. Was *Je Maintiendrai* inderdaad de spreekbuis van zowel de Nederlandse Unie als de Nederlandse Volks Beweging? Bij het lezen van een aantal edities van *Je Maintiendrai* komen we al snel te weten dat er inderdaad veel nadruk lag op het nadenken over de naoorlogse politiek en samenleving. In verschillende teksten worden drie duidelijke kritiekpunten besproken op de vooroorlogse politiek, economie en samenleving. Ten eerste was er sprake van een ontwrichte economische situatie en veel werkeloosheid in de samenleving. Ten tweede had er geen voldoende verdediging op het land plaatsgevonden tijdens de eerste mei- dagen. We kunnen dit verklaren omdat er voor 1933 grote aanhang was voor partijen die wensten dat het land zou worden ontwapend. En ten derde was er totale politieke verdeeldheid omdat deze partijen geen wezenlijk onderdeel meer uitmaakten van de samenleving die ze probeerden te regeren.⁸³ Het bleef echter niet bij het uiten van kritiek. We lezen dat *Je Maintiendrai* zocht naar oplossingen om zowel de politiek als de samenleving te hervormen. De oorlog zien zij als een breekpunt met de oude orde, in de naoorlogse samenleving moeten tegengestelde groeperingen samen gaan werken om het land te kunnen herstellen.

Je Maintiendrai schetst dus vanuit de ideologie van de Nederlandse Unie en de Nederlandse Volks Beweging een nieuwe toekomst. Om deze ideologie uit te leggen zal ik een aantal stukken behandelen van *Je Maintiendrai*. De thema's zijn van politieke, sociale en economische aard.

4.3.1 Een nieuw partijstelsel

Zoals gezegd plaatste Geert Ruygers enkele artikelen die kritiek hadden op de vooroorlogse politieke partijen. Een bekend artikel dat hij schreef was: *Partijvorming, maar op welken grondslag?* dat in het nummer van augustus 1944 werd gepubliceerd. In dit artikel wordt duidelijk dat Ruygers niet terug wilde naar het oude partijstelsel, maar dat hij ook absoluut geen voorstander was van een één partij-staat. Dit zou volgens hem onvermijdelijk zorgen voor terreur en dictatuur.⁸⁴ De beste situatie die er volgens Ruygers kon ontstaan was een twee-partijensysteem. De ene partij zou zichzelf profileren als vooruitstrevend, de ander als conservatief. De mensen die besloten zich aan te sluiten bij de vooruitstrevende partij zouden zich moeten verenigen in één grote volksbeweging.

Deze volksbeweging werd geacht aan een aantal eisen te voldoen. Zo moest de Christelijke grondslag van het volk erkend worden en er moest gestreefd worden naar sociale gerechtigheid. Ze moest zich niet richten op individuele winst maar zich inzetten voor de behoeftes van het gehele Nederlandse volk. De beweging moest de kern worden van een centrale en doelbewuste regering, waarbij er plaats zou worden gemaakt voor inspraak vanuit de bevolking. Er moest ruimte komen voor de verscheidenheid van de culturele samenleving en, tot slot,

⁸³ NIOD, 249-1224, Illegale pers – *Je Maintiendrai*, a2, Welk socialisme?, 5^e Jaargang No. 4 (64), november 1944.

⁸⁴ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr.44. 2^e augustus-nummer 1943: *Partijvorming, maar op welken grondslag?*, 77.

moest de volksbeweging ervoor zorgen dat er meer eenheid zou komen in de samenleving.⁸⁵ Wanneer de natie zich zou verenigen dan zou er een nieuwe natie ontstaan die niet langer werd verdeeld door zuilen. Er moest plaats komen voor de nationale volksgeest: *'In een dergelijke beweging is plaats voor allen, die bereid zijn zich ten volle te wijden aan de taak Nederland weer te doen zijn, wat onze voorouders zoo dikwijls er van hebben gemaakt: een leidende natie in geestelijk opzicht, niet alleen voor Europa, maar ook voor de rest van de wereld. Hierin kunnen protestanten en katholieken, vrijzinnigen en socialisten broederlijk met elkander samenwerken.'*⁸⁶

Tegenover deze vooruitstrevende volksbeweging was er ook behoefte aan een partij die tegenwicht zou kunnen bieden. De conservatieve partij moest als rem gaan fungeren op bepaalde polemische initiatieven van de volkspartij. Ze moesten ervan worden weerhouden om niet door te slaan in hun hervormingen.⁸⁷ De posities die deze twee partijen innamen waren niet onomstotelijk vastgesteld, er moest vrijheid blijven staan voor veranderingen. De vrije partijvorming zoals we die zagen van voor de oorlog was echter uitgesloten.

Je Maintiendrai was niet bang dat de verscheidenheid van de samenleving verloren zou gaan in dit twee-partijstelsel. In de volksbeweging zou er genoeg ruimte zijn voor de diversiteit van de samenleving. De verscheidenheid van de natie kon volgens Ruygers het beste tot uiting komen binnen grote politieke bewegingen. Mits deze geheel bewust waren van de verantwoordelijkheid die zij zouden dragen. In een grote beweging zou er tevens minder gevaar zijn voor populistisch extremisme dan in kleinere partijen, omdat deze laatste voornamelijk regeren vanuit eigen belang.⁸⁸

In de politiek moesten er dus grote veranderingen plaatsvinden, echter over de positie en de rol van het koningshuis was er grote consensus. Uit verschillende artikelen komt naar voren dat de redactie van *Je Maintiendrai* een voorstander was voor de terugkeer van de koningin. In een artikel dat eind september 1943 wordt gepubliceerd schrijven zij: *'en wanneer dat Herstel gekomen is, dan behoeven wij niet te zoeken naar een legalisering van het Gezag, dat ons volks weer zal bestuderen en verheffen. Onze Landsvrouw zal zijn teruggekeerd en Zij zal, voorgelicht door die daartoe geroepen zijn, weer regeeren als weleer.'*⁸⁹ *Je Maintiendrai* stelt dat er na de oorlog er diverse vraagstukken zijn die moeten worden opgelost zoals de problemen met de defensie en werkeloosheid. Desalniettemin is de terugkeer van het koningshuis van onschatbaar belang voor de cohesie van de naoorlogse samenleving.⁹⁰

⁸⁵ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr.44. 2^e augustus-nummer 1943: Partijvorming, maar op welken grondslag?, 77.

⁸⁶ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr.44. 2^e Augustus-nummer 1943: Partijvorming, maar op welken grondslag?, 77.

⁸⁷ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr.44. 2^e Augustus-nummer 1943: Partijvorming, maar op welken grondslag?, 77.

⁸⁸ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr.44. 2^e augustus-nummer 1943: Partijvorming, maar op welken grondslag?, 78.

⁸⁹ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 45. eind september 1943: De Koningin, 66.

⁹⁰ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 45. Eind September 1943 :De Koningin, 66.

4.3.2 Waarin wij één zijn

‘Wij kunnen dezen tijd alleen doorstaan, wanneer wij als volk schouder aan schouder zullen staan.’⁹¹ Je Maintiendrai riep in ontelbare artikelen het Nederlandse volk op om zich met elkaar te verenigen. In de tijd van oorlog zien we dit dan ook voltrekken. De angst en haat voor de vijand zorgden ervoor dat mensen de handen ineen sloegen, het oversteeg de verschillen in geloof en levensovertuiging zoals die door de verzuiling altijd op een voetstuk waren gezet.⁹²

Je Maintiendrai omschreef deze samenkomst van het Nederlandse volk als volgt; ‘In dezen tijd waarin het gaat om groote dingen, hebben wij geleerd over kleine verschillen heen te stappen. In het verleden was het dikwijls zoo, dat wij door allerlei kleine verschillen elkaar in het groote niet konden vinden.’⁹³ In het vooruitzicht van de bevrijding zou het belangrijk zijn om dit gevoel van eenheid te behouden. Het was essentieel om na de oorlog niet in dezelfde verdeeldheid terecht te komen. De strijd tussen de verschillende klassen moest plaats maken voor samenwerking, pas dan is het mogelijk om tot wederopbouw te komen.⁹⁴

Maar hoe moest deze verenigde samenleving vormgegeven worden? *Je Maintiendrai* is zowel tegen egocentrisch individualisme als totalitair collectivisme. Het antwoord bevindt zich in het midden. De mens moet volgens *Je Maintiendrai* zichzelf niet verliezen in een grote groep maar een verantwoordelijke persoonlijkheid hebben. Dit betekent dat de soevereiniteit van de geest van elk mens belangrijk is, maar dat deze persoon zich wel bewust moet zijn van de plek die hij of zij inneemt in het groter geheel.⁹⁵ Zij gaan er vanuit dat al deze verschillende persoonlijkheden uiteindelijk verenigbaar zijn binnen één samenleving. De samenleving hoeft dus niet te bestaan uit gelijkgestemden, juist de verscheidenheid van personen maakt dat een samenleving sterk is; *‘Wij zijn een volk met een eigen karakter, een eigen geestelijk wezen. Wij zijn een volk met een eigen toekomst. Dat zijn twee dingen die wij weten. Wie voelen ons verantwoordelijk voor het erfgoed van vrijheid, naastenliefde, gerechtigheid, waarheidszin – een erfgoed, waar ook zeer veel lelijks en negatiefs tegenover staat (veel zelfzucht en kleinheid) – maar toch een erfgoed, dat straks ons geestelijk ‘aanvangskapitaal’ kan wezen, wanneer wij komen tot een nieuw Nederland. Wij willen een heel nieuwe bladzijde opslaan in het eigen oude boek. En daarbij weten we: Alleen de geest maakt vrij – alleen de geest maakt saamhorig!’⁹⁶ De kracht van deze volksgeest kunnen we volgens *Je Maintiendrai* het beste zien in de opkomst van het verzet.*

4.3.3 Socialisme als bakermat

Je Maintiendrai ziet dus de verenigde volksgeest als ideaal voor de samenleving. Iedereen moet zich als individu zien te verenigen met de samenleving. Hoe moest deze samenleving op sociaal, economisch en politiek vlak

⁹¹ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van ‘Je Maintiendrai’* (Amsterdam 1945) Nr 50. 1^e januari-nummer 1944: Het jaar der beslissing, 3.

⁹² Van den Heuvel, *De vrijheid van de pers*, 27.

⁹³ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van ‘Je Maintiendrai’* (Amsterdam 1945) Nr. 38 eind april 1943: Waar in wij een zijn, 2.

⁹⁴ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van ‘Je Maintiendrai’* (Amsterdam 1945) Nr. 52 eind februari 1944: Het eerst noodige, 3.

⁹⁵ NIOD, 249,1224, *Illegale pers – Je Maintiendrai*, a2, Welk socialisme?, 5^e Jaargang No. 4 (64), november 1944.

⁹⁶ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van ‘Je Maintiendrai’* (Amsterdam 1945) Nr. 60 2^e juni-nummer 1944: Waarop berust onze volksgemeenschap?, 11.

ontwikkeld worden? *Je Maintiendrai* ziet het socialisme als antwoord. De krant is zich bewust van het feit dat er veel misverstanden omtrent het socialisme zijn. *Je Maintiendrai* probeert uit te leggen in het artikel *De schrik voor het woord* waarom iedereen zijn negatieve associaties met het socialisme naast zich neer moet leggen.⁹⁷ We moeten het begrip socialisme los zien te maken van haar problematische geschiedenis. Socialisme moet niet langer meer verbonden worden aan anarchistische bewegingen en nationaal-socialistische en fascistische stromingen. Wat houdt dit socialisme dan in?

Volgens *Je Maintiendrai* kunnen we het socialisme uitleggen als *'het verlangen en het streven naar een samenwerking, waarin allen onder doelbewuste overheidsleiding en in verantwoordelijkheid tezamen werken om zo ruim en zo gelijk mogelijk geestelijk-zedelijke en stoffelijke ontplooiingsmogelijkheden voor elk lid dier samenleving te scheppen, waarbij ieders vrijheid slechts zo ver beperkt wordt als voor de vrijheid van den naaste onvermijdelijk is.'*⁹⁸ Dit 'nieuwe socialisme' moet de grondslag vormen voor een sociaal-economisch systeem, maar dat niet alleen. Ook in de samenleving moeten de mensen bereid zijn om samen te werken om een hoger doel te bereiken.

Een belangrijk punt in dit 'nieuwe socialisme' is de gedachte die *Je Maintiendrai* heeft over arbeid. *Je Maintiendrai* omschrijft arbeid als een dienst aan de gemeenschap, die tevens ook goed is voor de geest en het lichaam van het individu.⁹⁹ In het 'nieuwe socialisme' zal er recht zijn op arbeid, dit in tegenstelling tot de jaren voor de oorlog waar er voornamelijk werkloosheid heerste. Het gehele sociaal-economische politieke stelsel moest alles in staat stellen om werkloosheid aan te pakken en de beschikbare werkgelegenheid moest eerlijk over de bevolking verdeeld worden.¹⁰⁰

Om het probleem van werkloosheid op te lossen moest er een harmonische samenwerking ontstaan tussen de werkgevers, werknemers en de overheid.¹⁰¹ Om deze samenwerking te stimuleren moest de samenleving ervoor zorgen dat er één grote vakcentrale zou worden gevormd. Wanneer dit door verschillende belangen niet zou lukken dan moest er een centraal orgaan komen dat de verschillende kleinere vakcentrales zou vertegenwoordigen. Zo zouden alle kleinere vakcentrales vooralsnog worden geleid vanuit een centraal orgaan. Dit alles moest voorkomen dat individuele organisaties de samenwerking tussen de werkgevers en werknemers zouden verstoren.¹⁰²

Om tot slot het sociaal-economisch model te doen slagen moesten de samenleving en politiek zich keren tegen de monopolie positie van het kapitalisme. Het grote geld was in handen van een klein aantal bedrijven. Hierdoor hadden deze bedrijven een monopolie positie verworven. Deze verandering in het bedrijfsleven had veel voeten in aarde; *'De hervorming van de onderneming ter wille van een betere*

⁹⁷ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 38 eind april 1943: De schrik voor het woord, 12.

⁹⁸ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 60 2^e juni-nummer 1944: Ons Socialisme, Onze toekomst.

⁹⁹ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 62 augustus-nummer 1944: Ons Socialisme, Onze toekomst! III, 20.

¹⁰⁰ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 62 augustus-nummer 1944: Ons Socialisme, Onze toekomst! III, 21.

¹⁰¹ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 40 eind mei 1943: Vakorganisatie en sociaal-economische ordening, 25.

¹⁰² NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 40 eind mei 1943: Vakorganisatie en sociaal-economische ordening, 28.

*behoeftenvoorziening blijft zinloos, zoolang internationale belangengroepen over grondstoffenvoorziening, prijszettingen e.d. beslissen en daarmee zoodanige druk kunnen uitoefenen, dat regeeringen en volken gedwongen worden in hun volkshuishouding de leiding van onverantwoordelijke en op eigen welzijn gerichte krachten te volgen.*¹⁰³ Er kon alleen verandering komen in de ondernemerswereld als deze geheel zou besluiten anders te werk te willen gaan. De ondernemers moesten zich niet langer richten op winst maar zich inzetten voor arbeidsvoorziening en het algemene welzijn van het volk.¹⁰⁴

4.4 Einde van de utopie

Aan het eind van de oorlog kwam er geen twee-partijstelsel, geen geheel verenigde samenleving en ook geen totale overgave van het bedrijfsleven. De ideologische visie die vanuit de Nederlandse Unie en de Nederlandse Volks Beweging werd uitgedragen heeft dan ook na de oorlog niet lang stand gehouden. In het jaar na de oorlog werd het blad gefuseerd met *Vrij Nederland* en ging veel van het oorspronkelijke gedachtegoed verloren. Desalnietemin is het interessant om te zien hoe de ideologie van de Nederlandse Unie en de socialistische visie van de Nederlandse Volks Beweging doorwerkten tot in de kern van *Je Maintiendrai*.

¹⁰³ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 59 1ste juni-nummer 1944: De hervorming van de onderneming II, 36.

¹⁰⁴ NIOD Ned 4.226 Blo, *Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai'* (Amsterdam 1945) Nr. 59 1ste juni-nummer 1944: De hervorming van de onderneming II, 43.

5. CONCLUSIE

Dit onderzoek is erop gericht geweest om inzicht te krijgen in de organisatie, sociale structuren en het ideologisch kader van *Je Maintiendrai*. Met behulp van het archief van de verzetskrant op het NIOD kon ik antwoord krijgen op mijn onderzoeksvraag. Ik heb hierin onderzocht hoe de organisatie van de illegale pers in elkaar stak. Door *Je Maintiendrai* als case-study te gebruiken komen de ideologische belangen, zowel in tijdens als na de oorlog, aan bod. Zo blijkt duidelijk dat de achtergrond van de redacteurs een sterke invloed had op de ideologieën die de krant uitdroeg.

Het blijkt dat de visie of ideologie van deze krant sterk samenhangt met de tendens van de tijd, zoals hun visie op de verzuiling en het opkomende socialisme. De krant kan door haar achtergrond worden gezien als het blad van de illegale Nederlandse Unie. *Je Maintiendrai* zocht naar oplossingen om zowel de politiek als de samenleving te hervormen. De oorlog zien zij als een breekpunt met de oude orde, in de naoorlogse samenleving moeten tegengestelde groeperingen samen gaan werken om het land te kunnen herstellen. *Je Maintiendrai* schetst dus vanuit de ideologie van de Nederlandse Unie en de Nederlandse Volks Beweging een nieuwe toekomst.

De verzetskrant als *Je Maintiendrai* kon bestaan bij de gratie van een sociaal netwerk dat al voor de oorlog bestond. Uit dit onderzoek blijkt dat persoonlijke relaties wel degelijk van belang waren voor het verzetswerk. Zo zien we dat de oprichters van *Je Maintiendrai*, Van Paaschen en Meijer, met elkaar in contact kwamen door contacten via de universiteit. Van Paaschen en Gemmeke leerde elkaar kennen doordat ze beiden op bezoek gingen bij de familie Krul. De redacteurs Ruygers en Viehoff hadden contact met elkaar door het werk dat ze voor de Nederlandse Unie deden.

Ondanks dat na de oorlog *Je Maintiendrai* fuseerde met *Vrij Nederland* en daardoor van het oorspronkelijke gedachtegoed verloren ging, heeft deze verzetskrant ontegenzeggelijk zijn sporen verdiend in het ongewapende verzet en het verspreiden van een socialistische visie.

BIBLIOGRAFIE

Primaire bronnen:

NIOD, Ned 4.226 Blo, Bloemlezing uit 25 nummers van 'Je Maintiendrai' (Amsterdam 1945).

NIOD, 249-0339A, Illegale drukkerijen.

NIOD, 249-0339B, Illegale pers.

NIOD, 249-1224, Illegale pers – Je Maintiendrai, a2.

Secundaire bronnen:

- De Graaff, B., 'Collaboratie en verzet. Een vergelijkend perspectief', in J.P.B. Jonker (eds.), *Vijftig jaar na de inval: geschiedschrijving en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam, 1985) 95-108.
- De Graaff, B. en L. Marcus, *Kinderwagens en korsetten, een onderzoek naar de sociale achtergrond en de rol van vrouwen in het verzet 1940-1945* (Amsterdam 1980).
- De Jong, L., *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel VII/2* (Den Haag 1976).
- De Roever, E., *Sphinx: Het verhaal van Jos Gemmeke: een fascinerende vrouw. Haar persoonlijke strijd tegen de Duitse bezetter als verzetsvrouw en gedropt geheim agente, 1940-1945* (Baarn 1987).
- Galen Last, D. van, 'The Netherlands', in: Bob Moore (eds.), *Resistance in Western Europe* (Oxford, 2000) 189 – 221.
- Hagen, P., *Ondergrondse pers: van Trouw to La Opinion* (Lelystad 1983).
- Heijden, C. van der, *Grijs Verleden. Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2002).
- Heuvel, H. van den, *De vrijheid van de pers. De overheid en het commerciële karakter van de pers 1944-1949* (Baarn 1981).
- Klumper, A. A., *Sociale verdediging en Nederlands verzet 40-'45* (Tilburg 1983).
- Mulder, G., en H. van den Heuvel, *Het Vrije Woord: de illegale pers in Nederland 1940-1945* ('s-Gravenhage 1990).
- Renders, H., *Gevaarlijk drukwerk: een vrije uitgeverij in oorlogstijd* (Amsterdam 2004).
- Schouten, W., *Een vak vol boeken; herinneringen aan veertig jaar leven in en om de uitgeverij* (Amsterdam 1988).
- Semelin, J., *Unarmed against Hitler: civilian resistance in Europe 1939 – 1943* (Londen 1993).
- Von Frijtag Drabbe Kunzel, G., 'Resistance, Reprisals, Reactions', in: Robert Gildea, Olivier Wieviorka en Anette Warring (eds.), *Surviving Hitler and Mussolini: daily life in occupied Europe* (Oxford 2006) 177 -205.
- Vos, R.A.H., *Niet voor publicatie. De legale Nederlandse pers tijdens de Duitse bezetting* (Amsterdam 1988).
- Wielinga, F., *Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 2009).
- Winkel, L.E., *De ondergrondse pers, 1940-1945* (Amsterdam 1989).